Pamela Jeziorska-Biel

Odnowa wsi w gminie Nowosolna w województwie łódzkim

Wstęp

W Polsce po roku 1989 wieś często wskazywana jest jako miejsce o słabszym poziomie organizacji mieszkańców i kapitału społecznego (Kamiński 2008). Dlatego rewitalizacja obszarów wiejskich, poszanowanie wartości życia, konieczność tworzenia nowego paradygmatu wspartego na trzech zasadach równowagi sfer (społecznej, gospodarczej i przyrodniczej), a także mądre gospodarowanie, któremu patronuje etyka poszanowania zasobów, stały się pożądanymi elementami współczesnych przekształceń na obszarach wiejskich (Wieruszewska 1992: 11). „Odnowa wsi” jako program i metoda rozwoju obszarów wiejskich, którego realizacja wsparta jest środkami unijnymi, wychodzi naprzeciw tego rodzaju wyzwaniom, wykorzystując przy tym potencjał tkwiący w społecznościach lokalnych.

Program „Odnowa wsi” funkcjonuje w Polsce od końca lat dziewięćdziesiątych wieku XX. Jego istotą jest udostępnianie środków finansowych na rozwiązywanie problemów społeczności lokalnych zdefiniowanych we wcześniej sporządzonym planie rozwoju i przy inicjatywie oraz zaangażowaniu mieszkańców. „Odnowa wsi” ma silne odniesienie do rozwoju zrównoważonego, do każdej z jego trzech sfer – gospodarczej, przyrodniczej, a zwłaszcza społecznej. Jak wykazują analizy realizacji projektów odnowy wsi w województwie łódzkim, zasilają one przede wszystkim sferę społeczną, poprzez wzmacnianie kapitału społecznego wsi, łączenie mieszkańców we wspólnoty zaangażowane w „odnawianie” swojej miejscowości.

„Odnowa wsi” – cele i założenia programu

Kolebką „Odnowy wsi” jest Bawaria. W roku 1976, nowelizując ustawę z 1953 r. dotyczącą scalania gruntów, wprowadzono tę nazwę określając nią, wcześniej już praktykowane, działania rozwojowe na tamtejszych terenach wiejskich. Połączona z komasacją gruntów, „Odnowa wsi” była wówczas w polityce państwa jednym ze sposobów wyrównywania szans regionów zapóźnionych w rozwoju (Idziak 2004: 26). Ze względu na system wdrażania, oparty na strukturach rządu krajowego, bawarska „Odnowa wsi” określana jest mianem „odgórnej” (Scheiber 1997). W podobny sposób prowadzono takie działania w innym niemieckim landzie, Nadrenii-Palatynacie (por. Wilczyński 2000: 20).

Z początkiem lat osiemdziesiątych wieku XX „Odnowa wsi” zaczęła rozprzestrzeniać się na kolejne landy Niemiec, a w roku 1981 podjęto ją także w Dolnej Austrii¹⁸. Wydarzeniem inicjującym było tam zorganizowanie akcji o nazwie „Zachować piękno Dolnej Austrii – stworzyć ją jeszcze piękniejszą”, która miała na celu poprawę budownictwa terenów wiejskich, ale również zmianę nastawienia mieszkańców do kształtowania przestrzeni swojego miejsca zamieszkania. Ważnym wydarzeniem w procesie rozwoju „Odnowy wsi” w Dolnej Austrii było zorganizowanie w roku 1987 w Krems I Europejskiego Kongresu Odnowy Wsi, który w znacznym stopniu przyczynił się do popularyzacji idei odnawiania¹⁹ obszarów wiejskich.

Sukces wdrażania „Odnowy wsi” w Dolnej Austrii był efektem zmian procedur realizacji projektów. Zaczęto bowiem zwracać uwagę i doceniać zaangażowanie oraz wkład w akcję społeczności lokalnych i organizacji pozarządowych. „Oddolność” inicjatyw stała się swoistym wyróżnikiem dolnoaustriackiej „Odnowy wsi”, w przeciwstawieniu do „odgórnego” sposobu zarządzania procesem, wdrażanym w Bawarii oraz

¹⁸ Sam termin „Odnowa wsi” w Dolnej Austrii po raz pierwszy pojawił się już w roku 1977 w wydanej przez rząd landu książce pt. *Budownictwo w Dolnej Austrii*, opatrzonej podtytułem: *Założenia Odnowy Wsi*.

¹⁹ W artykule używa się słowa „odnawianie” wsi, obszarów wiejskich dla określenia działań związanych z realizacją projektów w ramach programu „Odnowa wsi”.

Nadrenii-Palatynacie. Udział i aktywność mieszkańców w odnawianiu swojej miejscowości zostały uznane za istotny element wdrażania tego procesu. Od roku 1994 zasada ta uwzględniona została w trzecim etapie odnowy wsi²⁰ pod hasłem odnowy społeczności i duchowości. Sformułowano wówczas nowe zasady „Odnowy wsi”:

- Podstawowe znaczenie dla Odnowy wsi ma wspieranie rozwoju osobowości mieszkańców, rozwijanie ludzkich talentów i wykorzystywanie ich dla dobra całej społeczności;
- Poprzez projekty Odnowy wsi należy motywować ludzi do tego, by zamiast żyć koło siebie, żyli bardziej ze sobą, by umacniali solidarność;
- Projekty Odnowy wsi nie powinny być realizowane na pokaz lub w oderwaniu od realiów, to mają być inwestycje na rzecz lepszej przyszłości wsi;
- Mieszkańcy wsi powinni brać większy udział w tworzeniu planów rozwoju i projektów, formułowaniu celów, po to, by każdy poczuł, że ma wpływ na swoje otoczenie;
- Wieś ma pozostać wsią i odróżniać się od miasta i to jest dla niej szansą (Idziak 2004: 28).

Zgodnie z tymi zasadami, w procesie „Odnowy” środki finansowe odgrywają rolę drugorzędą, stanowiąc jedynie wsparcie dla pojawiających się własnych inicjatyw i współdziałania mieszkańców tworzących wspólnoty. Głównym celem przystąpienia do programu nie może być więc wyłącznie pozyskanie funduszy. Takie podejście oznacza bowiem złe pojętą ideę „Odnowy wsi”.

Działania w ramach dolnoaustriackiej odnowy stały się ważnym impulsem do demokratyzacji tego ruchu (Idziak 2004: 29). Włączenie społeczności w prace nad projektami odnowy, począwszy od fazy planowania aż do ich realizacji, wzmocniło społeczny charakter procesu. Otrzymanie dotacji na przedsięwzięcia z zakresu „Odnowy wsi” wiązano z zaangażowaniem mieszkańców i jakością projektów. Im bardziej były one innowacyjne i wymagające zaktywizowania ludności wiejskiej, tym istniała większa szansa na pozyskanie zasobów finansowych.

²⁰ Literaturowo wyróżnia się cztery etapy „Odnowy wsi”: 1) etap modernizacji (1953–1975), 2) etap odnowy fasad (1975–1994), 3) etap odnowy społeczności oraz duchowości (od 1994 r.), 4) etap zrównoważonego rozwoju oraz tworzenia wiosek tematycznych (od 2000 r.) (Idziak 2004: 26–29).

Wprowadzenie zasady „duchowej” „Odnowy wsi”, akcentującej niematerialną stronę procesów rozwojowych, łączy się z postulatem budowania „nowej tożsamości” wsi i jej mieszkańców (Wilczyński 2000: 22).

Podsumowując, założenia „odgórnie” i „oddolnie” prowadzonej „Odnowy wsi” koncentrują się wokół tego samego celu: poprawy jakości i warunków życia ludzi na wsi, ale kładą nacisk na różne aspekty procesu rozwoju. W Nadrenii-Palatynacie akcentowano bardziej polepszenie materialnego standardu życia, ekonomicznego i gospodarczego bytu mieszkańców. „Odnowa wsi” miała służyć poprawie miejscowej infrastruktury. Podstawową funkcją programu realizowanego na tym terenie było wyrównywanie szans i poziomu życia mieszkańców. Program wdrażano z wykorzystaniem struktur rządu krajowego i samorządu terytorialnego. W „oddolnej” „Odnowie wsi” główną rolę odgrywają organizacje samorządowe i społeczność lokalna. Podkreśla się dbałość o relacje międzyludzkie, formowanie więzi społecznych poprzez kreowanie wspólnoty interesów i zainteresowań, pielęgnowanie poczucia odpowiedzialności za swoje miejsce zamieszkania oraz utożsamiania się z nim. W przypadku Dolnej Austrii udział organów gmin i landu sprowadza się raczej do akceptacji projektów mieszkańców wsi i ujmowania ich w procedury dające możliwość otrzymania finansowego wsparcia.

„Odnowa wsi” w Polsce

„Odnowa wsi” w Polsce rozumiana jest przez Ryszarda Wilczyńskiego²¹ jako:

zaplanowany i realizowany przez wspólnotę proces rozwoju opierający się na lokalnych zasobach i wykorzystujący zewnętrzne wsparcie. Proces ten czerpie energię z zaangażowania obywateli motywowanych odpowiedzialnością za los własnej miejscowości, tym skuteczniej, im silniejsza jest tożsamość mieszkańców (debata: 2012: 7).

²¹ Głównego inicjatora i propagatora idei „Odnowy wsi” w Polsce. W latach dziewięćdziesiątych rozpoczął on wdrażanie tego programu na terenie województwa opolskiego.

„Odnowę wsi” autor ten definiuje jako proces kształtowania warunków życia ludzi na obszarach wiejskich, którego animatorem i podmiotem jest społeczność lokalna. Oddziałuje ona na standard życia, jego jakość oraz dochody mieszkańców, a także pozwala zachowywać naturalne walory wsi, jej tożsamość, wzmacniając tym samym kulturę i tradycję (Wilczyński 2000: 10).

W podejściu do procesu akcentuje się dużą rolę lokalnych zasobów własnych (endogenicznych) danej miejscowości jako czynników kluczowych dla rozwoju, które łączy się ze wsparciem zewnętrznym (zasoby egzogeniczne), jak również znaczenie aktywizacji społeczności lokalnych. W związku z tym możemy mówić o następujących cechach odnowy:

- 1) kompleksowość – rozwój jest efektem oddolnego działania (z wykorzystaniem planowania przestrzennego i strategicznego) i realizowania całościowej wizji wsi, gdzie nacelną zasadą jest zachowanie tożsamości i integralności obszarów wiejskich;
- 2) wykorzystanie zaangażowania społeczności lokalnej jako motoru przemian;
- 3) wsparcie działań udzielone przez gminę i region;
- 4) szerokie wykorzystanie instytucji, ekspertów, ale przede wszystkim: funduszy unijnych (Wilczyński 2000: 15).

Wymienione wyżej cechy „Odnowy wsi” charakteryzują ją jako metodę rozwoju obszarów wiejskich (debata: 2012: 7).

Paradygmat rewitalizacji (tudzież odnowy) głosi potrzebę kultywowania tożsamości i podmiotowości oraz renesans lokalnych środowisk. Artykułowana jest w nim potrzeba odbudowania nadwyřężonej tkanki społecznej oraz powrót do wartości wspólnotowych (Bukraba-Rylska 2008: 331–332). „Odnowa wsi” dość wyraźnie inspirowa się założeniami paradygmatu rewitalizacji, ale przyjęła także założenia innej, ważnej koncepcji – aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych (*community development*) (Kaleta 2007: 80).

Omawiany proces jest odnową przestrzeni, architektury, rolnictwa, kultury i duchowości, życia społecznego, polityki, edukacji, środowiska naturalnego, gospodarki – czyli wszystkich dziedzin, które dotyczą życia jednostki. Wobec tego cechuje się:

- Odwołaniem do wartości życia wiejskiego i dziedzictwa kultury wiejskiej;
- Włączaniem wsi w obieg cywilizacji, szukaniem dla niej konkurencyjnej pozycji; jednocześnie nadążaniem za zmianami, jakie dokonują się w skali globalnej;
- Łączeniem celów osobistych z celami społecznymi;
- Uspołecznieniem działań: współpraca, integracja, aktywizacja społeczności lokalnych;
- Międzynarodowym zasięgiem ruchu: możliwość korzystania z doświadczeń innych krajów; tworzenie sieci współpracy;
- Śmiałymi wizjami, kreatywnymi pomysłami, twórczym charakterem rozwiązań;
- Podkreśleniem znaczenia duchowości i piękna w rozwoju wsi;
- Kompleksowym charakterem rozwiązań: odnowa dotyczy wielu powiązanych ze sobą dziedzin życia (Idziak 2004: 25).

Program „Odnowy wsi” stanowi rodzaj podejścia do rozwiązywania problemów wsi z udziałem i zaangażowaniem społeczności lokalnych (Kamiński 2008: 189). Wyróżnia się w nim dwa zasadnicze etapy. Pierwszy z nich występuje wtedy, gdy prowadzone działania zwrócone są „do wewnątrz” wsi – tzn. realizowane są zazwyczaj nie połączone ze sobą projekty, które nie wymagają dużych nakładów finansowych, a które mają na celu zaspokojenie najpilniejszych potrzeb oraz – co ważniejsze – zintegrowanie i zaktywizowanie mieszkańców społeczności. Daje to swego rodzaju grunt do rozwoju drugiego etapu, który ma już wyraźnie jakościowy charakter. Odnowa w tym przypadku skierowana jest „na zewnątrz” wsi, co w praktyce polega na określeniu i wygenerowaniu produktów wsi i zaproponowaniu ich społeczeństwu (debata: 2012: 12). Etap ten wymaga zatem ponownego przemyślenia zasobów własnych miejscowości, uruchomienia potencjału innowacji z myślą o konkurencyjności regionu. Realizowane są podczas niego przedsięwzięcia powiązane ze sobą, o większym nakładzie środków finansowych, zmierzające do ukształtowania nowego wizerunku wsi²².

²² W miejscowości, która osiąga fazę zaawansowaną dla procesu „Odnowy wsi”, pojawiają się rozwiązania charakterystyczne dla wsi zachodnioeuropejskich: „wykształcają się centra wsi (często są to obiekty wielofunkcyjne), place spotkań oraz kształtuje się indywidualny wizerunek wsi; w niektórych wsiach skala wykonywanych działań jest zbliżona do stanu całościowej »Odnowy wsi«; kształtowana jest przestrzeń wiejska w oparciu o koncepcję wsi tematycznych; krystalizują się idee rozwojowe (wieś jako idea), integrujące element docelowy funkcji z istniejącym już charakterem przestrzeni wiejskiej; rozwijają się imprezy masowe budujące specyfikę wsi, co przekłada się na przedsięwzięcia materialne i kształtowanie przestrzeni wiejskiej” (debata: 2012: 18).

Procedury wdrażania Odnowy Wsi wymagają stworzenia strategii rozwoju jednostki, w której prowadzona będzie odnowa. Po raz pierwszy metodykę tworzenia sołeckich strategii rozwoju na masową skalę (w uproszczonej formule Planu rozwoju miejscowości) zaczęto stosować w województwie opolskim od roku 1998 (Wilczyński 2000: 93), za sprawą R. Wilczyńskiego. Jego nowatorska koncepcja budowania tego rodzaju dokumentu zyskała wielu zwolenników, okazując się niezbędnym elementem procesu odnawiania wsi. Autorska metoda budowania sołeckich strategii odwoływała się przede wszystkim do niematerialnych czynników rozwoju.

W procesie budowy tego rodzaju planu Wilczyński wyróżnił dwie podstawowe fazy: postulacji oraz optymalizacji. Pierwsza z nich to planowanie rozwoju obejmujące określenie wizji (stanu docelowego wsi), a także celów, które należy osiągnąć. Druga faza polega na określeniu programów, a w ich ramach projektów, których wdrażanie zapewni osiągnięcie wyznaczonych celów. Formułowane abstrakcyjne cele zastapiono więc możliwymi do zrealizowania zadaniami. Tym samym postawiono znak równości pomiędzy celem (np.: odprowadzenie ścieków) a projektem (np.: budowa kanalizacji) (Wilczyński 2000: 94).

Budowa Planu Rozwoju koncentruje się wokół kluczowych informacji na temat odnowy miejscowości. Proces ten zawiera niezbędne etapy, do których należą:

- Analiza i diagnoza stanu aktualnego – jak jest? (i tu należy odpowiedzieć sobie na pytania typu: Co wieś wyróżnia? Jakie obyczaje i tradycje pielęgnuje? Jaki jest stan jej otoczenia i środowiska?),
- Prognoza (określenie wizji i jej uszczegółowienie) – jak ma być?
- Sformułowanie celów = programów (projektów) – co i kiedy?
- Określenie projektów – co konkretnie zrealizujemy? (Wilczyński 2000: 94)

Podstawową funkcją budowania tego typu strategii jest przede wszystkim osadzenie wdrażanych projektów w szerszym kontekście/wizji rozwoju danej miejscowości. Na skutek tego każde „odnawiające” działanie pozostaje w synergicznym związku nie tylko z przedsięwzięciami, które już zostały wykonane, ale także z tymi, które dopiero to czeka.

Poza strategią rozwoju podkreśla się również i docenia znaczenie tworzenia oraz realizowania planów zagospodarowania przestrzennego w powiązaniu z planowaną „Odnową wsi” (Wilczyński 2009: 86). Pozytywne działania z zakresu programu, które prowadzą do zachowania ładu przestrzennego, zaczynają się już na etapie najmniejszych projektów dotyczących uporządkowania najbliższego otoczenia. Potem mieszkańcy integrują się wokół przedsięwzięć związanych z zagospodarowaniem dalszej przestrzeni, tworzeniem miejsc wypoczynku czy rekreacji, centrów wsi. Tego rodzaju działania nie tylko scalają przestrzeń wsi, ale także – z uwagi na to, że wypływają z inicjatywy samych zainteresowanych – pozwalają mieszkańcom poczuć się odpowiedzialnymi za swoje otoczenie. Często też to właśnie lokalna społeczność jest inicjatorem pomysłu na specjalizację wsi, obranie motywu przewodniego, wedle którego wieś się rozwija.

Istotną rolę odgrywają także fundusze sołeckie, z których finansowane są działania związane z „Odnową wsi”. Nierzadko to właśnie z tych środków „kontynuuje” i uzupełnia się już zapoczątkowane w ramach środków unijnych projekty. W roku 2012, podczas debaty poświęconej osiągnięciom „Odnowy”, stwierdzono

gdyby dziś, po 15 latach opolskich doświadczeń związanych z procesem odnowy, zrobić rachunek największych wartości programu, to byłoby nim niewątpliwie zaangażowanie mieszkańców i to, że udało się przekonać wiejskie społeczności, iż warto wziąć sprawy w swoje ręce, warto zmieniać swoje najbliższe otoczenie, uczynić je miejscem pięknym, a przede wszystkim przyjaznym do pracy i zamieszkania. W ramach programu mieszkańcy opolskich wsi po raz pierwszy w kraju sami budowali w swych sołectwach strategię rozwoju, wyznaczali cele, określali kierunki, w jakich ich miejscowości będą się rozwijać (raport 2012: 25–28).

Ważną cechą realizowanej koncepcji jest to, że wspiera ona zrównoważony rozwój obszarów wiejskich²³, który realizuje się w trzech sferach:

²³ Działania „Odnowy wsi”, w ramach Sektorowego programu operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego” na lata 2004–2006, realizowane były w ramach priorytetu 2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

1. Społecznej – polegającej na kreacji wspólnoty zainteresowanej planowaniem i realizowaniem pozytywnych zmian w miejscu zamieszkania poprzez:

a) aktywizację – proces pobudzania społeczności lokalnej do działania, wyzwalanie inicjatyw obywatelskich i udział w nich;

b) edukację – naukę, przykłady dobrych praktyk;

c) integrację – tworzenie wspólnoty wiejskiej (tworzenie więzi społecznych), skupianie się społeczności wokół wspólnych lokalnych spraw, problemów; ale także wspólnoty utrwalającej swoją tożsamość kulturową poprzez zachowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego (zwyczaje, obrzędy, stroje, produkty lokalne);

2. Środowiskowej (przyrodniczej) – poprzez dążenie do zachowania walorów przyrodniczych terenu, ale także przestrzennej, polegającej na zadbaniu o wizualną stronę wsi, jej przestrzenny wystrój, estetykę i funkcjonalność zgodnie z wymogami nowoczesności, ale z zachowaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego. Odbывается się to poprzez:

a) modernizację, a więc dbałość o poprawę, rozbudowę infrastruktury wiejskiej (zgodnie z planami zagospodarowania przestrzennego miejscowości),

b) rewitalizację, zachowanie, przywrócenie wyglądu miejscowości z zachowaniem tradycyjnych, specyficznych elementów zabudowy przestrzeni z uwzględnieniem przejawów postępu cywilizacyjnego i pamięcią o rekreacji, tj. stworzeniu w przestrzeni miejscowości miejsc służących rekreacji ludności, także pochodzącej spoza tej miejscowości;

3. Ekonomicznej – polegającej na rozwijaniu sfery gospodarczej gminy, przedsiębiorczości, stosownie do potrzeb lokalnych inwestycji, tworzenie i zabezpieczanie miejsc pracy, dbałość o pozyskanie kapitału finansowego itd.

W takim znaczeniu program „Odnowa wsi” wpisuje się w koncepcję rozwoju zrównoważonego. Uwzględnione zostają w nim nie tylko aspekty gospodarcze, ale i społeczne, kulturowe i przyrodniczo-przestrzenne w rozwoju wsi. Zdaniem W. Kniecia program ten ma wpłynąć na realizację zasady *sustainable development* w sposób metodyczny – poprzez spełnienie idei oddolności, w której wizja rozwoju opiera się na eksplikowanych wprost przez mieszkańców potrzebach społeczności lokalnej (Knieć 2012: 222).

O tym, jak w praktyce samorządowej może wyglądać realizacja zasad związanych z „Odnową wsi” świadczy przykład gminy Nowosolna w województwie łódzkim, która okazała się najaktywniejsza w działaniach omawianego programu, finansowanych z pierwszych, dostępnych w Polsce, środków przeznaczonych na rozwój obszarów wiejskich.

Realizacja programu „Odnowa wsi” w gminie Nowosolna w województwie łódzkim

Gmina Nowosolna w sposób zasadniczy wyróżniała się spośród innych gmin w województwie łódzkim, biorących udział w programie „Odnowa wsi”, finansowanym z pierwszych środków UE. Zrealizowała najwięcej, sześć, projektów w ramach działania 2.3. Sektorowego programu operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego” na lata 2004–2006²⁴ (zwanego dalej SPO).

Charakterystyka wspomnianej gminy wskazuje też na inne, wyróżniające ją, elementy, które określają jej sytuację rozwojową. Około 70% gminy zajmują tereny cenne przyrodniczo – parki krajobrazowe (Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich). Gmina jest zatem obszarem, którego zasoby przyrodnicze mogą odgrywać dużą rolę we wdrażaniu lokalnego rozwoju zrównoważonego²⁵. Obejmuje relatywnie dobrze zachowane środowisko naturalne oraz ma sprzyjające warunki klimatyczne (Adamski *et al.* 2007: 69).

Ze względu na atrakcyjność przyrodniczą terenów gminy Nowosolna oraz bliskość dużego ośrodka miejskiego, jakim jest Łódź, w gminie tej wyraźnie rozwija się budownictwo mieszkaniowe, jednorodzinne i rekreacyjne. Jeszcze 15 lat temu charakter gminy można było określić jako typowo rolniczy (na jej terenie znajduje się około 800 gospodarstw rolniczych), ale na skutek postępujących przemian społeczno-gospodar-

²⁴ Jest to wynik bardzo dobry w skali województwa, gdyż średnia liczba projektów zrealizowanych w województwie łódzkim to 1,75, a w kraju 1,71.

²⁵ Materiały konferencyjne: *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich województwa łódzkiego na obszarach chronionych i cennych przyrodniczo*, Konferencja w Nieborowie, 17–19.10.2012 r., s. 11.

czych działalność rolnicza ustępuje miejsca działalności pozarolniczej i szybko wzrasta rola gminy jako obszaru o koncentracji zabudowy rezydencjalnej (Wójcik 2004: 121–136). Zjawisko to wpływa na sytuację społeczną mieszkańców gminy. Gmina Nowosolna od ponad dziesięciu lat należy do tych obszarów województwa łódzkiego, które charakteryzują się najwyższymi wskaźnikami napływu migracyjnego²⁶, w 90% generowanego przez Łódź (Wójcik 2008: 125–138). Prowadzone studia badawcze wykazują, że migracje stałe są czynnikiem różnicującym rozwój społeczno-gospodarczy tychże terenów (Wójcik 2006: 163–176).

Kolejnym elementem wyróżniającym tę gminę jest jej przywództwo lokalne. Wójt gminy piastuje swój urząd niezmiennie od sześciu kadencji, prowadząc spójną politykę rozwojową, co jest istotne we wdrażaniu działań z zakresu „Odnowy wsi”. Zdaniem A. Kalety odpowiedni lokalny lider to połowa sukcesu koncepcji. Na terenie tej gminy jest nim właśnie osoba wójta. Inspiracją do zainteresowania się programem były doświadczenia wsi Biesowo w województwie warmińsko-mazurskim²⁷, informacje o dorobku Dolnej Austrii w zakresie „Odnowy wsi”, a także województwa opolskiego – inicjatora tego rodzaju działań na terenie kraju. Oswojenie się z zasadami funkcjonowania programu, zapoznanie się z jego ideą oraz dobrymi praktykami zaowocowały złożeniem dziesięciu wniosków w ramach pierwszych środków dostępnych z UE, przeznaczonych na wdrażanie projektów odnowy. Otrzymano środki na realizację sześciu z nich, o łącznej wartości nieco ponad 450 tys. zł, z czego wkład UE wynosił prawie 280 tys. zł. W ich efekcie oddano do użytku, w roku 2007 oraz 2008, plac zabaw w miejscowości Stare

²⁶ Saldo migracji ogółem (2012 r.) – 125 z tendencją wzrostową.

²⁷ O „przypadku” Biesowa wójt gminy Nowosolna dowiedział się z artykułu pt.: *Prowadząca łopata sołtysa*, który ukazał się 6 lutego 2004 r. w „Rzeczpospolitej”. Traktował on o zmianach, jakie zaszły w liczącej 650 lat wsi Biesowo za sprawą charyzmatycznego sołtysa – Janusza Radziszewskiego. „W Biesowie mieszkańcy naprawili most, uregulowali rzekę, zrobili park, plażę i stadion, ławki, tablice, drogowskazy i rzeźby z drewna, odnowili świetlicę, mają stronę internetową, nowe chodniki i podświetlany nocą kościół. Wszystko to od wyboru sołtysa cztery lata temu”. Imponujące efekty „Odnowy wsi” w prezentowanej wsi skłoniły wójta gminy Nowosolna do nawiązania kontaktu z sołtysem i zorganizowania, wraz z delegacją mieszkańców gminy, wyjazdu studyjnego.

Skoszewy, plac zabaw wraz z boiskiem szkolnym w miejscowości Lipiny, boisko szkolne w miejscowości Wiaćczyń Dolny, centra wsi w miejscowościach Moskwa oraz Ksawerów oraz świetlicę środowiskową w miejscowości Byszewy. Zamiarem wójta gminy „nie było złożenie jednego wniosku na dużą kwotę, ale więcej na mniejsze kwoty, bo to jest odnowa całej gminy – Chciałem, żeby mieszkańcy czuli możliwość wsparcia środkami unijnymi” (wójt gminy).

Projekty owe można podzielić na te, których głównym odbiorcą i zarazem potencjalnym użytkownikiem są dzieci i młodzież (boiska szkolne, place zabaw) oraz takie, które skierowane są do całej społeczności. Te ostatnie dzielą się na mające charakter pomocowy (świetlica środowiskowa) oraz integracyjno-rekreacyjny (centra wsi). Taki podział nie oznacza oczywiście, że np. boiska szkolne użytkują wyłącznie dzieci i młodzież, ale ta grupa społeczna jest tu głównym odbiorcą.

Realizacja na terenie gminy Nowosolna różnorodnych projektów (od placów zabaw i boisk szkolnych, przez centra wsi, aż po świetlicę środowiskową) pozwala spojrzeć na ich efekty poprzez pryzmat funkcji, jakie pełnią one na rzecz wsi oraz jej mieszkańców. Za R. K. Mertonem (2002: 93–133), przyjmuję, że funkcja oznaczać będzie dające się obserwować skutki (obiektywne konsekwencje), które przyczyniają się do adaptacji i modyfikacji danego systemu (gminy). Stąd też funkcja dowolnego zjawiska to rola jaką odgrywa ono w całości życia społecznego (innymi słowy to, do czego służy ono innym). W ramach przeprowadzonych badań gminy Nowosolna, przy zastosowaniu technik nisko standaryzowanych, takich jak wywiady z wójtem, sołtysami oraz z osobami bezpośrednio zaangażowanymi w organizację i bieżące funkcjonowanie tych projektów, uzyskano informacje o funkcjach utworzonych obiektów.

a) boiska szkolne i place zabaw

W opinii mieszkańców place zabaw i boiska szkolne mają zbliżone funkcje podstawowe, tzn. obydwa obiekty służą zagospodarowaniu czasu wolnego dzieci oraz organizacji wypoczynku i rekreacji. Ponadto stanowią wyodrębnione z przestrzeni wsi miejsca specyficzne, służące wszelkim zabawom dzieci, a także krzewieniu kultury fizycznej.

Miejsce pełniące funkcje wypoczynkowo-rekreacyjne dla dzieci bardzo często jest także taką przestrzenią dla rodziców. Podczas zabawy dziecka na placu, mają oni czas, aby odpocząć, złapać chwilę wytchnienia od codziennych obowiązków, ale też żeby porozmawiać z innymi opiekunami, nawiązać nowe kontakty (funkcja integrująca). Sołtys Lipin zwrócił uwagę na to, „iż plac zabaw może stanowić pomoc dla rodziców, którzy nie mają oparcia w swoich rodzicach, a tak mogą przyprowadzić dziecko na plac zabaw, i mogą wtedy jakoś spędzić swój wolny czas”. Obiekty tego typu są więc także przydatne dla rodziców i opiekunów dzieci.

Plac zabaw w Starych Skoszewach, z racji tego, że zajmuje dość rozległy teren, jest także miejscem organizacji sezonowych imprez plenerowych (Jarmark Średniowieczny). Ten sposób wykorzystania placu zabaw to przykład, jak można twórczo użytkować przestrzeń na potrzeby całej społeczności. Dzięki takim inicjatywom, plac zabaw zyskuje na wartości, jego funkcje poszerzają się, otwierając drogę innym pomysłom wykorzystania terenu przyszkolnego. Staje się on miejscem sprzyjającym integracji i zacieśnianiu więzi, nie tylko wśród dzieci, ale także dorosłych. Mieszkańcy zauważają też, że plac zabaw jest wyodrębnionym z przestrzeni wsi miejscem, przeznaczonym głównie dla dzieci. Jego funkcja dotyczy więc kreowania specyficznych (specjalnych) miejsc w przestrzeni wsi: „Bez tego placu zabaw latały by te dzieciaki po tych drogach niebezpiecznie, a tak to mają swoje miejsce. Tam ciągle jest gwarno, słysząc śmiechy i krzyki. Dziecięco jest” (sołtys Starych Skoszew); „No i dzieciaczki mają tam swój świat i uczą się takiego zachowania w środowisku dzieciennym” (sołtys Lipin).

Respondenci zwrócili uwagę na bardzo istotną kwestię, a mianowicie przekształcenia przestrzeni w miejsce, poprzez nadanie tej przestrzeni szczególnych określeń i znaczeń (Yi Fu Tuan 1987: 173 i n.). Nie zawsze ludzie zdają sobie sprawę, dlaczego i z jakich powodów tak się dzieje, po prostu dana przestrzeń staje się miejscem dla nich wyjątkowym, bo – jak stwierdza Yi Fu Tuan – wystarczy podkreślić, że coś ma wartość, a wartość jakby zaczynała umykać. Wartość „dostrzega się kątem oka” (1987: 186).

Przestrzeń, wcześniej bezużyteczna i niewykorzystana, po odnowie stała się miejscem, gdzie jest radośnie, gdzie słychać odgłosy bawiących się, śmiejących i krzyczących dzieci. Plac zabaw stał się więc miejscem o szczególnej wartości dla jego użytkowników, co odczuwają również dorośli.

Tego typu obiekty stanowią także dla dziecka miejsce zdobywania wiedzy o relacjach społecznych (dzieci uczą się współpracy, rywalizacji, ale i cierpliwości oraz rozwiązywania konfliktów). Plac zabaw jest zatem miejscem rozwoju kompetencji i umiejętności społecznych, których kształtowanie jest istotne już od najmłodszych lat. Intensywność i jakość interakcji społecznych, jakim podlegają mali użytkownicy tej przestrzeni, wpływają korzystnie na ich rozwój. Podczas zabaw na „dziecięcych” placach wzmacnia się kondycja fizyczna dziecka. Plac zabaw są wyposażone w urządzenia służące rozwojowi fizycznemu dzieci, a więc umożliwiają także zachowania służące rozwojowi psycho-fizycznemu dziecka. A. Pawlikowska-Piechotka (2011: 12) zaznacza, że miejsce zabaw przystosowane specjalnie dla dzieci powinno rozwijać je nie tylko pod względem fizycznym, ale również emocjonalnym, społecznym i intelektualnym.

Obok placów zabaw, równie ważnymi obiektami dla młodego pokolenia gminy Nowosolna są boiska szkolne. Pełnią podobne funkcje na rzecz tej samej grupy potencjalnych odbiorców, są usytuowane przy szkołach. Chociaż boiska znajdują się na terenie szkoły, korzysta z nich nie tylko młodzież szkolna podczas pobytu w szkole. W miejscowości Wiączyń Dolny, boiska są np. ogólnodostępne, czynne do godziny 20, a szkoła prowadzi zapisy na ich udostępnienie. Obiekt taki sprzyja różnym formom spędzenia wolnego czasu podczas pobytu w szkole i poza godzinami obowiązku szkolnego. Umożliwia integrację młodzieży i służy wzmocnieniu więzi społecznych. Podobnie jak place zabaw, boiska służą rekreacji, czynnemu wypoczynkowi dzieci i młodzieży. Dodatkową atrakcją jest organizacja imprez plenerowych o charakterze sportowym, co również wzbogaca funkcjonalność tego typu obiektów. Mogą one służyć nie tylko dzieciom, ale też innym mieszkańcom dla zajęć rekreacyjnych na świeżym powietrzu.

Zajęcia sportowe na boiskach pozwalają na ugruntowanie wartości społecznych związanych ze sportem: „Sport uczy dyscypliny, współpracy w grupie, a także tego, jak odnosić sukcesy i godzić się z porażkami” (sołtys Wiączynia Dolnego). Internalizacja tych wartości jest cenna na każdym etapie rozwoju dziecka. Oprócz tego, boiska pełnią też swoistą funkcję „waloryzującą” przestrzeń gminy. Wyrównany zielony teren, postawione bramki, kolorowe trybuny – te wszystkie elementy boisk szkolnych wpływają na uatrakcyjnienie terenu szkolnego i podniesienie prestiżu samej szkoły. Gimnazjum w Wiączyniu Dolnym, które zostało wyremontowane w roku 2005, dzięki funkcjonowaniu tak okazałego boiska jest postrzegane jako lepiej wyposażone. W efekcie więcej dzieci (ich rodziców) decyduje się na jego wybór w dalszym etapie edukacji, pozostając w swojej miejscowości i rezygnując z ofert szkół z Łodzi.

W opinii przedstawicieli społeczności lokalnych zarówno place zabaw, jak i boiska szkolne pełnią ważne funkcje na rzecz wsi oraz mieszkańców gminy. Inwestowanie w tego rodzaju obiekty to jednocześnie inwestowanie w młode pokolenie, w kapitał ludzki gminy, który decyduje o poziomie rozwoju społeczności w długim okresie.

b) świetlica środowiskowa

Utworzenie świetlicy środowiskowej w Byszewach to projekt szczególnie istotny dla mieszkańców gminy i władz lokalnych. Sam wójt gminy uznał, że „były to najlepiej wydane pieniądze z pierwszego rozdania [...] nastąpiła odnowa społeczna tego środowiska, projekt ten miał największy wpływ na rozwój”. Budowa tego obiektu pochłonęła najwięcej środków finansowych ze wszystkich przedsięwzięć realizowanych z programu „Odnowa wsi” w gminie Nowosolna w okresie 2004–2006. O wadze tego projektu przesądza wielofunkcyjność świetlicy działającej na rzecz społeczności lokalnej. Liczba funkcji obiektu wzrasta lub zmienia się stosownie do potrzeb. Jest to miejsce doceniane i ważne dla jego użytkowników.

W opinii respondentów świetlica spełnia funkcje ośrodka opiekuńczo-pomocowego i jest miejscem integracji społecznej. W wypowiedziach rozmówcy podkreślają szeroki zakres świadczeń opiekuńczych, jakie mogą uzyskać mieszkańcy w świetlicy. Jest to miejsce,

które służy pomocą kobietom wykluczonym, potrzebującym wsparcia, a także trudnej młodzieży. „Świetlica jest nastawiona na, w tym momencie jeszcze, trudne środowisko popeegeeowskie, wtedy chodziło o objęcie dzieci i młodzieży pomocą. Teraz ta młodzież to już prawie dorośli, ale i nadal są jeszcze dzieci, dla których ta świetlica jest” (sołtys Byszew). Dużą wagę przykładą się do działalności Ośrodka Pomocy Społecznej, którego kierownik ściśle współpracuje ze świetlicą. Dzięki temu pomocą objętych jest też kilka najbardziej potrzebujących rodzin w Byszewach. Sołtys wspomniała również o tym, że czasem jest to miejsce, które bywa wykorzystywane do zaspokojenia najbardziej podstawowych potrzeb fizjologicznych, gdzie osoby ubogie mogą się umyć czy skorzystać z toalety.

Świetlica jest miejscem spotkań różnych kategorii społecznych (dzieci, kobiet, całych rodzin) i służy organizacji różnego rodzaju imprez. Dzięki temu stanowi swoiste miejsce integracji społecznej. Organizowane są tam cykliczne uroczystości okolicznościowe, typu wigilia czy śniadanie wielkanocne, co sprzyja nie tylko integracji uczestników, ale dla części z nich jest jedyną okazją do tak uroczystego świętowania. Można by więc powiedzieć, że świetlica pełni funkcje kompensacyjne, bo zapewnia potrzebującym mieszkańcom to, czego nierzadko brakuje im we własnym domu. Młodzież, która dotąd przesiadywała na zgłiszczach pustostanu, teraz spędza czas w nowo utworzonej świetlicy. Jej zachowania podlegają kontroli osoby zarządzającej obiektem. W świetlicy ma swoją siedzibę także spółdzielnia socjalna zajmująca się sprawami porządkowymi w gminie, jest to również miejsce spotkań Koła Gospodyń Wiejskich – KGW, które ma tam nawet swój kantorek.

Świetlica stała się przestrzenią użytkowaną przez różne grupy społeczne, nie tylko młodzież i dzieci, zyskując powszechny charakter. Służy ona nie tylko mieszkańcom wsi Byszewy, w której została zlokalizowana, ale zasięg jej oddziaływania jest znacznie większy, jest dostępna dla całej społeczności gminy Nowosolna.

Bardzo ważną kwestią związaną z funkcjonowaniem omawianego obiektu jest też fakt uzupełniania podstawowych funkcji świetlicy o nowe, wynikające z faktycznych potrzeb mieszkańców. Pierwotnie miała być ona miejscem, w którym dzieci i młodzież spędzają wolny

czas, ale w miarę przedłużania się czasu funkcjonowania obiektu, doszły do tego inne funkcje. Jest miejscem spotkań i urządzania cyklicznych imprez przez Ochotniczą Straż Pożarną – OSP czy KGW. Pojawiły się także zupełnie inne pomysły na użytkowanie przestrzeni (np. punkt przedszkolny). Świadczy to o faktycznym zaangażowaniu mieszkańców w funkcjonowanie świetlicy i o potrzebie istnienia takiego miejsca we wsi. Z opisów tych wynika, że projekt „Odnowy wsi” (świetlica) jest konstruktem społecznym o stale modyfikowanych, stosownie do potrzeb, funkcjach.

Projekt stworzenia świetlicy w Byszewach można uznać za zrealizowany z sukcesem, a ma na to wpływ wiele czynników. Po pierwsze wyrasta on z realnych potrzeb i deficytów wsi, których mieszkańcy byli świadomi wybierając ów projekt. Świetlica jest miejscem wielofunkcyjnym, które służy pomocą różnym grupom społecznym, niezależnie od wieku i płci (powszechny charakter). Funkcjonowanie obiektu sprzyja polepszeniu ogólnej sytuacji gminy i aktywizacji mieszkańców.

Wójt gminy w następujący sposób podsumowuje znaczenie społeczne projektu:

Na tym projekcie najbardziej zyskali mieszkańcy, a zadowolenie mieszkańców, to zadowolenie władzy. Byszewy to teren trudny społecznie: popegeerowski, a dzięki temu projektowi nastąpiło inne spojrzenie na wychowanie, na aktywizację zawodową i pomoc. Można powiedzieć, że odnowa społeczna tego środowiska nastąpiła całkowicie. Udało się zmienić świadomość ludzi. Człowiek wykluczony powraca do społeczności, dziedziczone bezrobocie już nie jest dziedziczone. Równowaga społeczna wzrasta (wójt gminy).

c) centra wsi

Przez centrum wsi należy rozumieć obszar przestrzeni publicznej, o którym mowa w art. 2 w pkt. 6 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (DzU, nr 80, poz. 717, z późn. zm.). Ustawa definiuje obszar przestrzeni publicznej jako obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne. Takie

„szczególne” obszary zostały zagospodarowane w miejscowościach Moskwa i Ksawerów²⁸.

Do głównych funkcji tych obiektów należą stworzenie miejsca integracji, wypoczynku i spędzania wolnego czasu. Społeczność Moskwy bardzo szybko dostrzegła zalety zagospodarowania przestrzeni w centrum wsi na plac oraz jego funkcjonalność. Zwyczajem stało się częste odwiedzanie (rutynizacja zachowań²⁹), spędzanie wolnego czasu na „placyku” czy „placu czerwonym”, jak nazywają go mieszkańcy. Dodatkowo trafiona lokalizacja przyczyniła się do tego, że obiekt chętnie zaakceptowany przez mieszkańców, stał się dla nich miejscem wypoczynku i rekreacji. Można nazwać go centrum życia społecznego wsi, miejscem interakcji społecznych.

Nie sposób wyliczyć wszystkich imprez, wydarzeń i tych cyklicznych i organizowanych jednorazowo przez samych mieszkańców na placu (m.in. Dzień Dziecka, Święto Pieroga, podchody, sobótki gminne) – „Tak naprawdę, to nigdzie więcej nic się nie dzieje, tylko wszystko na tym placu... spotkanie na placu... zebranie KGW na placu... wszystkie imprezy, my nie mamy innej sali, taka otwarta świetlica” – stwierdziła Przewodnicząca Rady Gminy, mieszkająca w Moskwie, naprzeciwko obiektu. Wydaje się więc, że miejsce to ma tak wiele różnych zastosowań, że dopóki mieszkańcy są aktywni i chętni do działania, lista

²⁸ Z opinii respondentów wyłania się dysfunkcja, jaką przypisać można centrum wsi w Ksawerowie. Chodzi mianowicie o lokalizację przedsięwzięcia, uwarunkowaną specyficzną strukturą przestrzenną wsi. W przypadku Ksawerowa po pierwsze trudno było o znalezienie terenu gminnego, na którym mógł być zrealizowany projekt, a po drugie niekorzystny przestrzenny układ wsi stanowił w tym dodatkową przeszkodę. Biorąc pod uwagę wymienione fizyczne ograniczenia, zagospodarowany plac nie znajduje się w centralnym punkcie wsi. Ten rodzaj dysfunkcji projektu centrum wsi w Ksawerowie mógł stanowić jeden z powodów dużo mniejszej „popularności” projektu niż w przypadku centrum wsi w Moskwie. Z uwagi na to, zdecydowano się na bardziej szczegółowe omówienie obiektu w Moskwie jako przykładu ogólnej funkcjonalności centrów wsi.

²⁹ Miejsce istnieje, kiedy interakcja się powtarza, tzn. ma charakter rutynowych działań. Powtarza się w czasie i odbywa w tej samej przestrzeni. Miejsce wyraża ontologiczne bezpieczeństwo człowieka, zawiera więc człowieka z przestrzenią, w której ten żyje (Wójcik 2010: 186–189).

pomysłów nie będzie zamknięta. Większość z tych imprez to wynik spontanicznych inicjatyw samych mieszkańców, których realizacja służy integracji, dobrej zabawie, ale przede wszystkim zacieśnianiu więzi oraz budowaniu wzajemnego zaufania.

W związku z powyższym istotne dla procesu „Odnowy wsi” stają się kolejne funkcje centrum wsi – budowania poczucia tożsamości poprzez wspólne prace przy budowaniu i utrzymaniu funkcjonalności placu. Mieszkańcy, którzy aktywnie uczestniczą w działaniach przy budowie, a w kolejnym etapie, rozbudowie placu w centrum wsi, angażują swój czas i pracę, czują się bardziej związani z tym miejscem. W ten sposób budują swoją tożsamość lokalną i wzmacniają więzi sąsiedzkie. Stanowi to dobry przykład dla innych mieszkańców, że warto w tzw. czynie społecznym zrobić coś dla innych, a nie tylko dla siebie. Po oddaniu placu do użytku mieszkańcy dbają o jego utrzymanie, są odpowiedzialni za własne otoczenie, czują się związani z tym miejscem, traktują je jak swoje i odnoszą się do niego z szacunkiem. Dlatego nie ma wandalizmu, ludzie sprzątają po imprezach. Swoista kontrolę korzystania z placu sprawuje sołtys, którego każdorazowo trzeba pytać o możliwość zorganizowania większego przedsięwzięcia.

Tego typu projekty „Odnowy wsi” wyzwalają (inicjują, podtrzymują) mobilizację społeczności lokalnej, skłaniają do różnych form samoorganizacji. Inicjatywa wsparta aktywnością społeczności prowadzi do efektów, które zaskakują czasem samych zainteresowanych. Organizacja różnego rodzaju akcji (m.in. zbiórka pieniędzy na powodzian, aukcja), w których uczestniczy cała społeczność, dodatkowo ją spaja, pogłębia integrację mieszkańców i mobilizuje do kolejnych działań.

Efektywność i funkcjonalność danego projektu zależą od „kondycji społecznej”, sytuacji społeczności lokalnej. W Moskwie sprawnie przebiegły prace nad napisaniem Planu rozwoju miejscowości, kolejno mieszkańcy włączali się w realizację i powstawanie projektu, a aktualnie nadal dbają o utrzymanie i rozwijają nowe funkcje obiektu. Wszystko to, zdaniem przewodniczącej rady gminy, jest zasługą atmosfery, jaka panuje wśród mieszkańców. Brak jest waśni i konfliktów, występują współpraca, zainteresowanie i aktywność. Można zatem powiedzieć, że projekt „Odnowy” we wsi Moskwa trafił na „podatny grunt” społeczny,

co dodatkowo wpłynęło na jego powodzenie. Aby zwiększyć szanse odniesienia przez projekt sukcesu, powinny być spełnione pewne warunki wyjściowe, wśród których istotną rolę odgrywa gotowość do działania, a następnie zaangażowanie i współpraca społeczności.

Centrum wsi w Moskwie jest przykładem projektu zagospodarowującego przestrzeń ważną społecznie. Służy społeczności jako miejsce interakcji społecznej. Tam odbywają się wszystkie ważne dla wsi spotkania, podejmowane są kluczowe decyzje. To także miejsce rekreacji i wypoczynku, organizacji imprez, miejsce urządzania aukcji, zbiórek pieniędzy, czy też spokojne miejsce dla przejeżdżających przez wieś turystów. Każdy znajdzie tam coś dla siebie. Miejsce to służy różnym grupom społecznym i pełni wiele funkcji, których wciąż przybywa i które w razie potrzeby zmieniają się. Wydaje się, że sfinansowanie centrum z pieniędzy unijnych stanowiło początek dla dalszych wspólnych działań na rzecz rozwoju środowiska zamieszkania.

Podsumowanie

Analizowany przykład gminy Nowosolna, najbardziej aktywnej w województwie łódzkim w pozyskiwaniu i wdrażaniu projektów z programu „Odnova wsi”, odzwierciedla wszystkie cechy, przez które charakteryzuje się ten program. Podejmowane działania były efektem oddolnej inicjatywy (z wykorzystaniem planowania przestrzennego i strategicznego) i wkomponowane w całościową wizję wsi, gdzie naczelną zasadą jest zachowanie tożsamości i integralności obszarów wiejskich (cecha kompleksowości); wykorzystano zaangażowanie społeczności lokalnej, która jest motorem przemian; działania wspierane były przez gminę i region; wykorzystano instytucje, ekspertów, ale przede wszystkim fundusze unijne (por. Wilczyński 2000: 15).

Jak wspomniano już wcześniej, do zadań programu „Odnova wsi” należy m.in. wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, który przebiega w trzech sferach: społecznej, środowiskowej i ekonomicznej. Projekty realizowane w gminie Nowosolna wzmacniają przede wszystkim sferę społeczną, poprzez kreowanie i utrwalanie wspólnoty

zainteresowanej planowaniem i realizowaniem pozytywnych zmian w miejscu zamieszkania. Odbywało się to poprzez:

a) aktywizację, a więc pobudzanie społeczności lokalnej do działania, wyzwalanie inicjatyw obywatelskich i udział w nich;

b) edukację – poprzez obserwację przykładów i wyciąganie wniosków z dobrych praktyk;

c) integrację – skupianie się społeczności wokół wspólnych lokalnych spraw, kreowało ono kontakty społeczne, ale utrzymywało zarazem tożsamość społeczno-kulturową.

Analizując funkcje projektów „Odnowy” realizowanych w gminie Nowosolna (boiska szkolne, place zabaw, świetlica środowiskowa, centra wsi), należy stwierdzić, że projekty te służą utrwalaniu więzi, budowaniu pozytywnych relacji między mieszkańcami, kreowaniu postaw aktywności na rzecz swojego środowiska lokalnego, pracy nad wspólną integracją czy pielęgnowaniu wzajemnego zaufania. Zatem pełnią istotną funkcję czynnika wzmacniającego kapitał społeczny wsi, który ma duże znaczenie i wpływ na rozwój społeczny (Moroń 2009: 25). W społecznościach cechujących się wyższym poziomem kapitału społecznego, większe są szanse na rozwój społeczny danego obszaru, który jest jednym z podstawowych komponentów zrównoważonego rozwoju.

W gminie Nowosolna realizacja projektów z programu „Odnowy wsi”, rozpoczęta przy wykorzystaniu pierwszych środków unijnych, przyniosła pozytywne, doceniane przez mieszkańców, efekty. W kolejnej perspektywie programowej 2007–2013 będzie kontynuowane „odnawianie” gminy. Według słów wójta gminy hasłem jest: „rewitalizacja zanikających idei, a nie tylko rewitalizacja przestrzeni”. Tkwi w tym sens odbudowy wartości wspólnotowych społeczności lokalnej poprzez integrację i budowanie wspólnych więzi. W ramach nowej perspektywy programowej realizowane są inne, równie ważne dla rozwoju lokalnego, projekty (np. budowa Gminno Parkowego Centrum Kultury i Ekologii w Plichtowie).

Działania podejmowane w gminie Nowosolna w ramach programu „Odnowa wsi” są charakterystyczne dla pierwszego etapu procesu (skierowane są „do wewnątrz” wsi). Realizowane w kilku wsiach gminy projekty nie wymagały dużych nakładów finansowych. Miały na celu zaspokojenie najpilniejszych potrzeb społeczności wiejskich przy ich

udziale. Wywołanie inicjatywy społecznej i aktywizacja mieszkańców do współdziałania to równie ważny efekt owych projektów. Stanowi on podstawę do przejścia do drugiego etapu odnowy, który ma już wyraźnie jakościowych charakter. Odnowa skierowana jest „na zewnątrz” wsi, co w praktyce polega na rozpoznaniu zasobów własnych miejscowości oraz określeniu i wygenerowaniu produktów wsi, które można zaoferować społeczeństwu. Przedsięwzięcia są wówczas powiązane ze sobą, wymagają większych nakładów finansowych i służą kształtowaniu spójnego wizerunku wsi. Etap ten wymaga zatem ponownej analizy i uruchomienia potencjału innowacji, które dadzą większe szanse na konkurencyjność w regionie i kraju.

Bibliografia

- Adamski T., Dzwonkowska K., Gorlach K., Pilichowski A., Starosta P., 2007, *Wiedza w rozwoju zrównoważonym wsi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
- Bukraba-Rylska I., 2008, *Socjologia wsi polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Idziak W., 2004, *O odnowie wsi*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa
- Kaleta A., 2007, *Odnowa wsi z perspektywy historycznej*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red), *Odnowa Wsi w integrującej się Europie*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa
- Kamiński R., 2008, *Aktywność społeczności wiejskich. Lokalne inicjatywy organizacji pozarządowych. Problemy rozwoju wsi i rolnictwa*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa [cyt za:] G. Czapiewska, 2011, *Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza*, „Barometr Regionalny”, 3 (25)
- Knieć W., 2012, *Wspólna Polityka Rolna a rozwój zrównoważony obszarów wiejskich Polski. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń
- Merton R. K., 2002, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Moroń D. (red), 2009, *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
- Pawlikowska-Piechotka A., 2011, *Przestrzeń rekreacji dziecka w mieście*, novaeres Wydawnictwo Innowacyjne, Gdynia
- Scheiber E., 1997, *Viele Wege führen ans Ziel*, „Dorferneuerung International” [Wien], 11
- Wieruszewska M. (red.), 1992, *Odnowa wsi: między mitem a nadzieją*, PAN, Warszawa

- Wilczyński R., 2000, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań
- Wilczyński R., 2009, *Programy Odnowy Wsi instrumentem zachowania i kształtowania specyfiki przestrzeni regionalnej*, „Architecturae et Artibus”, 2: 83–86
- Wójcik M., 2004, *Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w wybranych gminach wiejskich aglomeracji łódzkiej*, [w:] E. Palka (red.), *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*, Studia Obszarów Wiejskich, 5, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa
- Wójcik M., 2006, *Główne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich województwa łódzkiego*, [w:] B. Głębocki, E. Kasprzak (red.), *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia*, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań
- Wójcik M., 2008, *Pozarolnicze funkcje obszarów wiejskich aglomeracji łódzkiej*, [w:] W. Gierańczyk, M. Kluba (red.), *Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, Studia Obszarów Wiejskich, 13, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa
- Wójcik M., 2010, *Struktura i działanie – geograficzno-społeczna interpretacja oddziaływania funduszy Unii Europejskiej na przykładzie programu „Odnowa wsi”*, [w:] E. Kacprzak, A. Kołodziejczak (red.), *Rola środków Unii Europejskiej w rozwoju obszarów wiejskich*, Studia Obszarów Wiejskich, 24, Zespół Badań Obszarów Wiejskich IGiPZ PAN, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa: 186–201.
- Yi Fu Tuan, 1987, *Przestrzeń i miejsce*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa
- Raport: *Forum Debaty publicznej „Potencjał obszarów wiejskich szansą rozwoju” w związku z 15-leciem odnowy wsi w Polsce*, Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, 19 kwietnia 2012 r., Warszawa

Rural renewal in the municipality of Nowosolna in the łódzkie voivodeship

Summary:

The chapter presents the main assumptions of the Rural Renewal programme. It is important for the activation of local communities. The course of implementation of the program, at its beginnings, with the use the EU funds available for this purpose, was portrayed on the example of Nowosolna (łódzkie voivodeship). The chapter depicts function of the projects implemented under the Rural Renewal programme, for the inhabitants of the municipality Nowosolna. It also identifies rural development and the promotion of social inclusion of those living on the described territory.

Key words:

Rural Renewal, rural areas, sustainable rural development, EU funds.